

## КОЦАН ВАСИЛЬ

кандидат історичних наук, директор Закарпатського музею народної архітектури та побуту, доцент кафедри археології, етнології та культурології ДВНЗ «Ужгородський національний університет». ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0644-9725>

## KOTSAN VASYL

a Ph.D. in History, a director of the Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Customs in Uzhhorod, an associate professor at Archeology, Ethnology and Cultural Studies Department, SHEE *Uzhhorod National University*. ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0644-9725>

### Бібліографічний опис:

Коцан, В. (2021) Чоловічий народний одяг гуцулів Закарпаття XIX – першої половини XX століття. *Народна творчість та етнологія*, 3 (391), 5–18.

Kotsan, V. (2021) Male Folk Clothes of Transcarpathian Hutsuls in the XIX through to the First Half of the XXth Century. *Folk Art and Ethnology*, 3 (391), 5–18.

---

# ЧОЛОВІЧИЙ НАРОДНИЙ ОДЯГ ГУЦУЛІВ ЗАКАРПАТТЯ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

## Анотація / Abstract

У статті на основі опрацьованої літератури, архівних та польових етнографічних матеріалів, а також фондів музеїв Закарпаття здійснено комплексний аналіз складників традиційного народного чоловічого вбрання гуцулів Закарпаття XIX – першої половини XX ст. На Закарпатті гуцули компактно проживали й проживають у межах Рахівського району. За характерними особливостями народного вбрання можна виокремити чотири локально-територіальні осередки гуцулів Рахівщини: ясінянські, богданські, рахівські та великобичківські. У розвідці детально описано процес крою чоловічих сорочок досліджуваного регіону: стан сорочок, комірця, рукавів. Особливу увагу приділено оздобленню сорочок вишивкою. Її еволюція простежується в зміні білих конопляних ниток чорними, червоними або синіми, а в подальшому – у переході до поліхромності. На чоловічих сорочках переважав геометричний орнамент, а з кінця XIX – на початку XX ст. починають поширюватися стилізовані рослинні мотиви, що поєднувалися з геометричними.

Давніми типами чоловічого поясного одягу гуцулів були червоні сукняні штани, вузькі шкіряні й ткани вовняні пояси. Вони були етнографічно розмежувальною рисою. Суконні червоні штани в межах Закарпаття побутували лише в гуцулів Рахівщини. Їхньою характерною особливістю було оздоблення з'єднувальних бічних швів декоративними обметувальними смужками темно-оранжевою, зеленою та золотистою ниткою. З-поміж складників чоловічого вбрання гуцулів Закарпаття вирізнялися головні убори, зокрема весільні капелюхи, які оздоблювали віночками із квітів. На Закарпатті лише в гуцулів Рахівщини побутував вид зимового хутряного головного убору – шлик. Справжнього гуцула не можна також уявити без таких доповнювальних елементів народного вбрання, як різноманітні сумки, топірці, люльки тощо.

**Ключові слова:** народне вбрання, гуцули, Закарпаття, сорочка, штани, пояс, безрукавка, верхній одяг, головні убори та взуття.

The author, based on processed literature, archival and field ethnographic materials, as well as fund collections of Transcarpathian museum, conducts, in his article, a comprehensive analysis of components of the traditional male folk clothing of Transcarpathian Hutsuls in the XIXth through to the first half of the XXth century. In Transcarpathia, Hutsuls have lived compactly within Rakhiv District. According to characteristic features of the Hutsuls' national costume, four local-territorial centres of Rakhiv District's Hutsuls can be distinguished: Yasinia, Bohdan, Rakhiv, and Velyki Bychkiv ones. The paper describes in detail the process of cutting male shirts in the region under study: the condition of shirts, neckbands, and sleeves. The author pays a special attention to embellishing shirts with embroidery. The latter's evolution can be traced in replacing white hemp threads with black, red or blue ones, and later – in the transition to polychromy. Male shirts were dominated by geometric patterns, and since the late XIXth to early XXth centuries, stylized plant motifs combined with geometric ones had begun to spread.

Ancient types of Hutsul male waist clothes were red cloth trousers, as well as narrow leather and woven woolen belts. They were an ethnographically distinguishing trait. Cloth red trousers within Transcarpathia were worn solely by Rakhiv District's Hutsuls. Their distinctive feature was the embellishment of the connecting side seams with decorative whipstitching strips with dark orange, green and goldish threads. Among the components of Transcarpathian Hutsul male attire stood out headdresses, in particular nuptial hats, which were decorated with wreaths of flowers. In Transcarpathia, only the Rakhivshchyna Hutsuls had *shlyk* – a variety of hibernal fur headdresses. A real Hutsul cannot be imagined as well without such components additional to folk costumes as various bags, axes, and pipes.

**Keywords:** folk clothing, Hutsuls, Transcarpathia, shirt, trousers, belt, tank top, outerwear, headwear and footwear.

**Вступ.** Особливості народного одягу гуцулів Рахівщини склалися під впливом природно-кліматичних, господарсько-культурних чинників та місцевих побутових традицій. Народний одяг карпатських гуцулів протягом століть характеризувався типологічною єдністю форм і лише впродовж другої половини XIX – на початку XX ст. виокремилися його локальні ознаки. Саме в ці часи сформувалися деякі особливості народного одягу гуцулів Рахівщини. Гуцули Закарпаття ділили себе на ясінянських, богданських, рахівських та великобичківських. Ясінянські гуцули пов'язували це з тим, що їхні пращури прийшли з околиць Косова і Яремчі, богданські – із с. Верховина (Жаб'є), рахівські – з Галичини і долинянських сіл Закарпаття, а великобичківських вважали не справжніми гуцулами, а такими, що «погуцулились» [50, с. 155; 59, с. 30–32]. Такий самоподіл певною мірою проявляється в оздобленні й загальному колориті одягу названих груп гуцулів Рахівщини. Утім, при цьому в особливостях традиційної народної ноші названих осередків простежується домінування спільних рис.

*Аналіз останніх досліджень та публікацій.* Основним джерелом для дослідження означеної проблематики послужили польові етнографічні матеріали автора, зібрані в експедиціях та наукових відрядженнях 2009–

2011 років [1]. Цінною для нас є інформація, здобута під час комплексних етнографічних експедицій, організованих викладачами-істориками Ужгородського національного університету й науковими співробітниками Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Практику проведення таких експедицій було відновлено в 2015 році. Улітку 2016 року, впродовж трьох тижнів, обстежували понад десять сіл в околицях Великого Бичкова. Результати тодішніх досліджень лягли в основу другого випуску наукового щорічника «Етніка Карпат». У низці публікацій, уміщених у ньому, порушувалися й питання про народний одяг досліджуваного регіону [28; 58; 63]. У 2017 році об'єктами дослідження експедиції науковців, студентів-істориків та музейних співробітників були села долини р. Чорна Тиса: Лазещина, Ясіня, Стебний, Чорна Тиса, Білин та Кваси. За результатами експедиції вийшов друком третій випуск наукового щорічника «Етніка Карпат», у якому опубліковано інтерв'ю учасників експедиції про народну обрядовість, зокрема використання народного вбрання в родинній та календарній обрядовості [51; 55].

Одним із головних джерел вивчення народного вбрання є музейні збірки. Для цього дослідження використано автентичні взірці складників чоловічого вбрання

гуцулів Рахівщини з фондів Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Закарпатського обласного краєзнавчого музею ім. Тиводара Легоцького та Музею прикладного мистецтва Закарпаття при Мукачівському державному університеті.

Досліджуючи локальні особливості народного чоловічого одягу гуцулів Закарпаття, ми використали низку публікацій історичного мистецтвознавчого та краєзнавчого характеру. Певний внесок у вивчення традиційного народного одягу українців Карпат, у тому числі західної частини Закарпаття, зробив Ю. Жаткович (1855–1920) [36, с. 120–122]. Важливим джерелом для вивчення нашої проблематики є праці чеських дослідниць народної культури М. Тумової [61] та А. Кожмінової [66]. На особливу увагу заслуговують дослідження російського мистецтвознавця С. Маковського (1877–1962) [48], науковців радянського періоду О. Командрова [41] та О. Полянської [54].

Із праць сучасних дослідників народно-го вбрання варто виокремити публікації місцевих істориків, етнографів, краєзнавців і мистецтвознавців М. Тиводара [60] та Р. Пилипа [52; 53]. Вивченню народного одягу гуцулів Рахівщини присвячено й ряд публікацій автора цієї статті. Скажімо, описові народно-го вбрання гуцулів Рахівщини присвячено окремі частини його кандидатської дисертації [45], а також монографічного дослідження [44]. Польові етнографічні матеріали, зібрані автором на Рахівщині впродовж багатьох років, надруковано в третьому випуску наукового щорічника «Етніка Карпат» [43]. У 2020 році в німецькому міжнародному журналі «*German International Journal of Modern Science*» було опубліковано статтю про чоловічі сорочки гуцулів Закарпаття [42].

**Основна частина.** У комплект чоловічого вбрання входили сорочка, полотняні штани («ґаті»), сукняні штани («холошні»), шкіряний пояс («римінь»), безрукавний кожушок («кептар»), суконна куртка

(«сердак»), головні убори, взуття, сумки та топірці.

Головним елементом одягу гуцула Рахівщини була **сорочка** («кошуля»). Траплялися чоловічі сорочки трьох видів: стара кошуля (XVIII ст.), нова кошуля (XIX ст.), фабрична кошуля (кінець XIX – початок XX ст.) [41, с. 87; 54, с. 57; 61, с. 110]. В основі розвитку двох останніх лежить стара кошуля. Сорочки виготовляли з прямокутного шматка домотканого полотна, зігнутого навпіл по ширині. Посередині робили круглий виріз горловини й неглибокий розріз пазухи, який зав'язували білими плетеними шнурками з китичками на кінцях («ощінками»). До плечей пришивали прямі широкі рукави. Сорочку по місцях зшивання полотнищ оздоблювали швами відтінками білих ниток. У XVIII – на початку XIX ст. така стара кошуля сягала чоловікам до колін. Її носили навипуск, поверх штанів, у поясі перев'язували вовняним поясом («кушак», «баюром»).

З перших десятиріч XIX ст. набула поширення нова кошуля. Її також шили з домотканого полотна. Проте вона, на відміну від старої, мала прямий стоячий комір («ошийник»), який зав'язувався «ощінками» або застібувався на гудзики. У XIX ст. сорочки оздоблювали білими, а наприкінці XIX – на початку XX ст. – чорними, червоними або синіми швами. Рукави нової сорочки були широкими, цільнокроєними, з клином («цвікольом»). Святкові сорочки прикрашали пишною вишивкою та декоративним швом («штепкою»). Наприкінці XIX ст. в селах долини р. Біла Тиса плечики сорочки підшивали «підпліччями» [24; 42, с. 9].

У ясінянських гуцулів нові кошулі кроїли з одного довгого (140–146 см) шматка домотканого полотна, зігнутого навпіл по ширині. Довжина сорочок сягала 70–73 см. На передній частині зігнутого полотнища робили виріз для горловини, який переходив у глибокий (15–18 см) розріз («розпірку»). До стану сорочки пришивали комір-стійку. По боках до стану сорочки, до місця встав-

лення рукавів, пришивали вузькі (10–12 см) пілки-вставки. Рукави нових кошуль довгі (50–55 см) і широкі [25; 15].

Характерною особливістю крою довгих (75–80 см) нових кошуль із сіл долини р. Біла Тиса була ромбоподібна вставка («пудшитка»), якою підшивали верхню частину передньої та задньої пілок. «Пудшитка» мала запобігати натиранню тіла вишивкою. Більшість богданських нових кошуль шили з довгими (45–50 см) широкими цільнокроєними рукавами, які біля манжет збирали на дві нитки. Манжети застібували на гудзики й зав'язували на плетені шнурочки з китицями на кінцях. Під рукавами пришивали невеликі прямокутні вставки («латиці») [21; 22].

Нові кошулі рахівських гуцулів за кроєм подібні до богданських. Їх особливості проявилися в оздобленні вишивкою. У порівнянні з ясінянськими та богданськими, комір, нагрудна частина вздовж розрізу пазухи та манжети рахівських нових кошуль були найширшими. Характерною особливістю манжет було те, що їхні краї зрізались у формі трикутників і застібувалися на металеві застібки («капчі») [16].

Фабричні сорочки за кроєм були подібні до нових кошуль, але мали тенденцію до звуження всіх складових частин. Кроїли їх із двох пілок, з вузьким (5–8 см) шматком полотна («плечиками»), з коміром-стійкою чи відкидним коміром («галіром»). Рукави на сорочках довгі (55 см), цільнокроєні, у нижній частині зібрані в широкі (1 см) загинки («защипи»), до яких пришивали вузькі (2–3 см) манжети («дудики»). Фабричні кошулі одягали, заправляючи в штани [17; 20; 23].

Гуцулки ставилися до пошиття та оздоблення сорочки з великою увагою. Особливо старанно оздоблювали чоловічі сорочки вздовж розрізу пазухи («нагрудника»). Композиція вишивок нагрудників подібна до уставкових [19; 38, с. 83–84; 42, с. 10; 43, с. 204; 56, с. 147].

В оздобленні чоловічих сорочок часто використовували «головкастий взор».

Найпоширенішою модифікацією цього орнаменту на чоловічих сорочках був ромб, сторони якого мали відростки, а кути завершувалися меншими ромбами із цяткою посередині. Окреслюючі контури ромба формувалися із чотирьох головкастих мотивів («берегинь») [18].

У кінці XIX – на початку XX ст. у вишивці нагрудників чоловічих сорочок стало домінувати поєднання стилізованих рослинних мотивів з геометричними. Центральне місце займав геометричний орнамент, що утворювався за допомогою ромбів з усіченими кутами. У вишивці сорочок молодих хлопців та дівчат Рахівщини поширеним орнаментальним мотивом було сердечко («сирцятко») [44]. Не менш оригінальною і багатою була вишивка на ошийках та манжетах гуцульських чоловічих сорочок. У ній переважали мотиви меандрових ліній, «грабельки», «гребінці», «рибки» [46, с. 7].

**Поясним вбранням** гуцулів Рахівського району були літні конопляні, лляні штани («гаті», «портки», «портяниці») та зимові сукняні штани («гачі», «холошні») білого, чорного, синього та червоного кольорів.

Ясінянські гуцули влітку одягали довгі (90–105 см) штани («портки», «портяниці») з домотканого конопляного чи лляного полотна. Наприкінці XIX ст. штанини кроїли з одного прямокутного шматка полотна (90–105×50 см), зігнутого навпіл по ширині, а з 20-х років XX ст. – з двох пілок з прямокутним чи квадратним «клином» [7; 47, с. 514]. Узимку поверх гатей гуцули одягали суконні штани («гачі», «холошні», «прічі», «надраги»). Ясінянські гуцули суконні штани чорного, темно-синього кольорів називали «гаті», а темно-червоні – «гачі», «холошні», «крашаниці». Червону фарбу для фарбування привозили з м. Сигота (Румунія) або із Праги. «Холошні» робили довгими (120–130 см), внизу загортали до половини литки. На початку XX ст. повсюдно на Рахівщині під впливом угорців і румунів поряд з «холошнями» з домотканого сукна поширилися штани («прічі»), пошиті у

формі галіфе з чорного чи темно-синього фабричного сукна [1].

Сорочку й штани гуцули закріплювали шкіряним поясом. Закарпатські гуцули такий шкіряний пояс «чересом» не називали. Поширеною була назва «римінь». Їх шили з прямокутного шматка шкіри, складеного вдвоє й прошитого узорними швами. Траплялися пояси двох видів: прості на защіпці та декоровані («цифровані»). Бідні селяни носили широкий (20–30 см) з двома-трьома пряжками. Передню частину поясів оздоблювали стилізованими квітами («тюліпанамі») та тисненими орнаментальними смугами у вигляді восьми пунктирних ліній («штрихівочок») та дрібними кільцями («очками») між ними. Усю зовнішню поверхню «римінів» декорували прямими суцільними лініями («партиціями») та «штрихівочками», що послідовно чергувались, а низ – «очками» [14]. Значно ширшими (50–60 см), з п'ятьма-шістьма пряжками, були ремені заможних селян. Їх оздоблювали тисненими узорами, мідними кільцями, дрібними шкіряними гудзиками («цяточками», «бобриками»), ланцюжками («ретязями»), різними за величиною «капсями». Для щоденного порання по господарству використовували скромніші пояси – вузчі й не так майстерно оздоблені. Вартість одного «ціфрованого» ремня у 80-х роках ХІХ ст. дорівнювала ціні двох овець. Як прості, так і декоровані ремені мали одне призначення – міцно стягували живіт при важких роботах, захищали нирки від переохолодження, полегшували ходіння в горах. На прикріплених до нього гачках носили необхідні в дорозі предмети: складний ніж, огниво, «протичку для трубки». За пояс клали топірець, люльку, гаманець [30, с. 84; 51, с. 275; 55, с. 283; 62, с. 82]. Крім широких, на дві-шість застібок, у гуцулів побутували й вузькі (4–5 см), на одну пряжку, ремені («букурія»). Назва «букурія» походить від румунського «bucurie» – «радість». Довжина таких поясів сягала 100–120 см [35, с. 288]. Наприкінці ХІХ та

на початку ХХ ст. у гуцулів поширилися і ткани вовняні пояси («кушаки»), завдовжки 130–150 см, завширшки 2–5 см. Поясом один раз обвивали талію, а потім зав'язували так, щоб кінці спадали набік [5].

Характерним плечовим одягом гуцулів був **кептар** – безрукавка на хутрі, оздоблена вишивкою та аплікацією. У способах крою і оздобленні кептарів яскраво проявляються їхні локальні особливості. На Закарпатській Гуцульщині були відомі такі назви хутрянної безрукавки, як «киптар», «кептар», «киптарь», «кожушок», «кожух», «вішитий кожух», «п'єктар», «п'єхтар», «цифрований п'єктар», «цифрованик» [40, с. 23; 41, с. 84].

Поряд із загальними особливостями в крої та оздобленні кептарів гуцулів Рахівщини проявлялися певні місцеві особливості. Етноідентифікуючою ознакою в оздобленні ясінянських кептарів була вузька (3–5 см) смужка лисячого хутра («лиси», «лиська») зі світлих і темних частинок. «Лиською» оздоблювали контури коміра та верхньої частини передніх пілок вздовж розрізу [13; 39, с.77; 65, с. 163]. Кептарі сіл долини р. Біла Тиса декорували сукняною смужкою вишневого, бордового або малинового кольору. Комір і передні пілки прикрашали не лисячим хутром, а чорною сукняною тканиною, каракулем або смушком. Два види оздоблення вирізняємо й у рахівських кептарях. На Рахівщині побутували також мало оздоблені кептарі («киптарі», «піхтаринки») [4; 44, с. 36–37].

**Кожухи.** Узимку гуцули одягали кожух з рукавами. Шили його з овечих шкір хутром усередину. Кожух прямого крою складався із суцільної задньої та двох передніх піл. До верхньої частини стану пришивали широкий (4–6 см) комір-стійку. На передніх полах – дві накладні кишені («жеби»). Рукави були цілнокроєними. Комір, круглий виріз горловини, поли, подол, кишені та низ рукавів обшивали смужкою (завширшки 4–6 см) чорного заячого або ягнячого хутра. Застібувався кожух за допомогою полотняних чи шкіряних гудзиків («очок»)

та петель. Верхню частину передніх пілок святкових кожухів ясінянські гуцули оздоблювали шістьма китицями червоного, жовтого та голубого кольорів. На спині на плетеному шнурочку прив'язували ще п'ять-шість китиць («гитиць»). У селах долини р. Біла Тиса та селах Косівська Поляна, Росішка побутували кожухи, які дубили корою вільхи, дуба й покривали лаком, щоб вони ставали коричневыми [13; 32, с. 108].

**Куртки.** Ще одним видом верхнього плечового вбрання гуцулів Рахівщини була куртка, виготовлена з ущільненого домотканого сукна. Сукно на деякі куртки фарбили («дубили») за допомогою кори вільхи, дуба. Якщо потрібно було, то додавали фабричний барвник («скупію»). У різних місцевостях сукняні куртки називали по-різному. У селах долини р. Чорна Тиса куртку темно-коричневого кольору називали «петек», малинового або червоного кольору – «кришиньик». До 30-х років ХХ ст. куртку насиченого чорного кольору називали «байбараком». У селах долини р. Біла Тиса, у Рахові та навколишніх селах сукняну куртку чорного або коричневого кольору називали «сердак». У західних селах Рахівщини (Косівська Поляна, Росішка) сукняну куртку без оздоблення називали «лийбан», а оздоблені вишивкою – «вішитими лийбанами». Жіночі та чоловічі куртки відрізнялися лише за розмірами. Чоловічі були на 10–15 см довші за жіночі [29, с. 150]. Етноідентифікуючою ознакою крою гуцульських сердаків були вузькі шматки сукна («клапани», «листівки»), які пришивали до передніх пілок. При одяганні сердаків «клапани» накладали один на одний. Їх оздоблювали вишивкою, різнокольоровими шнурівками («кісками») та китицями («гитицями»).

**Взуття.** Ноги гуцули обвивали в грубі червоні суконні онучі, обшиті по краях жовтим або червоним шнурком («волічкою»). Замість онуч могли взувати плетені з вовняних ниток чи пошиті з червоного сукна шкарпетки («капці»). Поверх онуч чи «капців» одягали шкіряні постолои, які стягували вовняними шнурками («волоками»)

[30, с. 84]. Чоловічі постолои ні за кроєм, ні за оздобленням не відрізнялися від жіночих. Їх характерною особливістю були гострий, загнутий догори, носок та дрібний тиснений чи прорізний орнамент. На початку ХХ ст. у селах Лазещина, Стебний жонаті чоловіки одягали металеві постолои з дерев'яною підшовою. Вони були важкими й незручними при ходьбі. Найчастіше їх одягали лісоруби та лісники.

На початку ХХ ст. під впливом міської моди в гуцулів Рахівщини поширилися шкіряні чоботи. Вони передавалися від діда до внука, позаяк їх пошиття коштувало дорого. Чоботи були мірилом достатку, що відбилося навіть у прислів'ї: «Видно пана по халявах». Чоботи шили зі спеціально обробленої шкіри великої рогатої худоби та овець («юхти»). Чоботи із твердої кінської шкіри називали «клячовими». У 20–30-х роках ХХ ст. чоботи з твердими халявами почали поступатися м'яким хромовим чоботам з тонкої дубленої шкіри кіз та овець коричневатого-жовтуватого кольору. Така шкіра була значно дорожчою за інші, а процес її оброблення – дуже тривалим.

Заможні гуцули у 20–40-х роках ХХ ст. взували й рамлені («рамовані») чоботи. Вони мали звужену негнучку халяву, а внизу 6–7 поперечних складок («рям»). При ходінні тверда халява тиснула на «рями» й чоботи видавали дивний звук [1].

**Зачіски та головні убори.** Чоловічі зачіски та головні убори розрізнялися залежно від пори року та віку. У парубків зачіска була без проділу, а після одруження молоді чоловіки розділяли волосся на дві частини. Підрізували волосся раз на рік, а щоб воно не заважало при роботі, його змащували жиром і закладали за вуха.

У гуцулів Рахівщини побутували капелюхи («крисані», «клебані», «піхлерки») чорного, сірого та зеленого кольорів. Капелюхи молодих парубків мали широку стрічку або вовняну обшнурівку («червачки»), які прикрашали пір'ям сойки, павича («готура»), квіткою едельвейса, різноманітними «баюр-

ками», «трясучками» [26]. Збоку обов'язково звисала китиця з круглих волічкових дармовисів. Лісники за стрічку капелюха клали шерсть дикого кабана, вилиті з м'якого металу мініатюрні лапки або голівки оленя, козулі, кабана та ін. Спосіб носіння головного убору підкреслював також соціальне становище гуцула. Чим багатший парубок, тим більше він зсував капелюх («крисаню») набік, а бідняки повинні були носити його рівно [34, с. 28; 43, с. 204–205; 57, с. 87]. Поширеними були й солом'яні капелюхи («солом'янки»), виготовлені зі стебел жита та ячменю.

Гуцули Рахівщини в зимку одягали невисокі (14–16 см) шапки («шлики»), виготовлені з овчини чорного, сірого або білого кольору. «Шлик» мав загострений верх, який зовні обшивали фабричним сукном темно-синього кольору. Поверх сукна наносили декоративні прошиті стрічки («прошивки») червоного кольору. У верхній частині «шлика» пришивали китицю із шовкових жовтих, червоних, зелених, рожевих та білих ниток. Передня частина «шлика» («чолинець») із двох боків («крис») облямовувалася чорним ягнячим смушком. Середина «шлика» була вовняною. У холодну пору криси пускали на вуха [10]. У селах Косівська, Кобилецька Поляна, Росішка побутували чоловічі зимові головні убори («шипка», «дуплашка») з овчини, хутром усередину [6].

**Доповнювальні елементи.** Наприкінці XIX – на початку XX ст. гуцули Рахівщини на руки одягали нарукавники («нараквиці») завширшки 10–15 см, плетені або ткані з білої чи фарбованої овечої вовни, а з 20-х років XX ст. – з гарасових ниток жовтого, зеленого, рожевого та темно-червоного кольору. «Нараквиці» одягали чоловіки, працюючи в лісі в зимовий період [8; 11].

Суттєвим компонентом щоденного і святкового комплексу вбрання гуцулів були сумки («бесаги») – подвійні мішки, які гуцули перекидали через плече. Виготовляли їх із довгого полотнища, обидва кінці якого загиналися досередини, зшивалися й таким чином утворювали дві сумки. Використовували бесаги

для перенесення різних вантажів. Так, пастухи у передній бесазі переносили їжу та питво для себе, а в задній – для овець [9].

У середині XIX – першій половині XX ст. на Рахівщині побутували й звичайні сумки («тайстри»). Шили їх з прямокутного (120×40 см) шматка бесагової тканини, зігнутого навпіл по ширині та зшитого по боках. До верхніх кутів тайстри пришивали довгий тканий пояс з різнокольорових вовняних ниток.

На початку XX ст. в гуцулів Рахівщини поширилися святкові сумки («дзьобенки»). За формою вони схожі до тайстр, але менші за розміром і багатші за декором. Тканини для «дзьобенок» подібні до бесагових за композицією, але відрізняються насиченістю кольорів. При виготовленні «дзьобенок» до бокових країв тканини пришивали крайку, а верхню, зовнішню, частину додатково декорували металевими гудзиками, вовняними об'ємними китицями («кутасами», «бовтицями») [2].

Значне поширення в Рахівському районі мали чоловічі плоскі шкіряні сумки («табівки») на довгому ремені. Їх використовували для зберігання та транспортування дрібних повсякденних предметів – люльки («піпи»), кресала, тютюну. На табівках за допомогою тиснення зображували цілі сюжетні картини: сцени полювання, пейзаж з двома оленями біля дерева тощо.

Необхідною належністю чоловічого спорядження гуцулів були дерев'яні топірці («келефи», «бартки»), які виконували функцію палиці або ручної зброї. Їх оздоблювали розкішною геометричною орнаментикою. Весільні топірці («кляваки») ясінянських гуцулів декорували кільцями, на кожне з яких прив'язували кольорову стрічку («ленту»). Ще однією обв'язували цілий «клявак». Із таким топірцем «пані молодий» з «пані молодою» йшли запрошувати на весілля [27, с. 37; 33, с. 5; 37, с. 86; 64, с. 15].

**Висновки.** Традиційний чоловічий одяг гуцулів Рахівщини, якщо порівняти із жіночим, є більш одноманітний. Плечовий без-

рукавний, верхній одяг та взуття гуцулів за кроєм і оздобленням подібні до жіночого. Відмінність полягала лише в розмірах та насиченості кольорової гами. Головним елементом чоловічого вбрання була сорочка. Протягом XVIII – першої половини ХХ ст. змінювався її крій, варіанти орнаментальних композицій вишивки, способи одягання.

Поясним чоловічим вбранням гуцулів Рахівщини були літні конопляні або лляні штани («гаті», «портки», «портяниці»), зимові сукняні штани («гачі», «холошні», «прічі»), широкі шкіряні пояси («римині»), вузькі «букурії» та ткани вовняні пояси («кушаки»). Гуцула, одягнутого у вузькі полотняні «гаті», можна було легко розпізнати між румунами та угорцями, які одягали широкі короткі полотняні штани («гаті»). Суконні червоні штани («гачі», «холошні», «крашаниці») в межах Закарпаття побутували лише в гуцулів Рахівщини. Їх характерною особливістю було оздоблення з'єднувальних швів обметувальними швами темно-оранжевою, зеленою та золотистою

ниткою. Підперезувалися гуцули Рахівщини широкими шкіряними поясами – «рименями» або вузькими «букуріями».

Чоловічі головні убори гуцулів Рахівщини за матеріалом виготовлення поділялися на сукняні (фетрові), солом'яні та хутрянні. Улюбленим головним убором парубків був капелюх («крисаня»). Носили його постійно, за винятком холодних місяців року. Етноідентифікуючою ознакою весільних крисань були вінки («вінці пані молодого»), якими оздоблювали («закосичували») один бік капелюха. Одружені чоловіки носили головні убори з дуже скромним оздобленням. Зимовий стрій гуцула можна було легко визначити за зимовим хутрянним головним убором («шликом»). У межах Закарпаття «шлики» побутували лише в гуцулів Рахівщини.

Доповненням до чоловічого вбрання слугували різного роду сумки. «Бесаги», «тайстри», «дзьобенки», «тобівки» поряд з основною утилітарною функцією були доповненням до комплексів чоловічого і жіночого одягу.

## Джерела та література

1. Етноідентифікуючі ознаки та етнографічно-розмежувальні риси народного одягу гуцулів Рахівщини ХІХ – першої половини ХХ ст. *Польові матеріали автора. Зошит № 5.* 2009–2011 рр.

2. Фонди Кошторного закладу «Закарпатський музей народної архітектури та побуту» Закарпатської обласної ради (далі – Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР): 20. Святкова сумка («дзьобенка»), с. Лазещина, Рахівський р-н. Вовняні нитки, тканиня. 20–40-і рр. ХХ ст.

3. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 301. Шкіряний пояс («римін») на п'ять пряжок. с. Лазещина, Рахівський р-н. Початок 20-х рр. ХХ ст.

4. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 2634/990. Чоловічий кептар («піхтаринка»). с. Ясіня, Рахівський р-н. Овече хутро, чорний ягнячий смушок, вовняні нитки, китиці. Кінець ХІХ – початок ХХ ст.

5. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 2635/991. Тканий чоловічий пояс («кушак»), с. Лазещина. Рахівський р-н. Вовняні нитки, тканиня. 20–40-і рр. ХХ ст.

6. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 2636/992. Чоловічий зимовий головний убір («дуплашка»), с. Лазещина, Рахівський р-н. Хутро, фабрична тканина. Початок 30-х рр. ХХ ст.

7. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 2673/1024. Полотняні штани («портки», «портяниці»), с. Лазещина, Рахівський р-н. Домоткане полотно, мережка, стряпки. Початок ХХ ст.

8. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 3269/1181. Нарукавники («нараквиці»), с. Лазещина, Рахівський р-н. Вовняні нитки, тканиня, в'язання. Перша половина ХХ ст.

9. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 3413/1447. Бесаги («сакви»), с. Кевелів, Рахівський р-н. Вовняні нитки, тканиня. 20–40-і рр. ХХ ст.

10. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 3417/1451. Чоловіча зимова шапка («шлик»), с. Костишівка, Рахівський р-н. Овече хутро, вовняні нитки. 20-і рр. ХХ ст.

11. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 3426/117. Нарукавники («нараквиці»), с. Розтоки, Рахівський р-н. Вовняні нитки, тканиня, в'язання. Перша половина ХХ ст.

12. КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 4230/1845. Кожух з рукавами, с. Лазещина, Рахівський р-н. Овече хутро, заячий смушок, вовняні нитки. 20-ті рр. ХХ ст.

13. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 4232/1847. Кептар. Ясіня, Рахівський р-н. Овече та лисяче хутро, шкіра, вовняні нитки, мідні бляшки, китиці, аплікація, вишивка. Початок 20-х рр. ХХ ст.



14. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 4335/1519. Шкіряний пояс («риминь») на три пряжки. с. Кевелів, Рахівський р-н. Початок ХХ ст.

15. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 8417/3467. Чоловіча сорочка («нова кошуля»), с. Біли. Рахівський р-н. Домоткане полотно, вишивка, хрестик. 20–30-ті рр. ХХ ст.

16. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 9135/3583. Чоловіча сорочка («нова кошуля»), с. Косівська Поляна. Рахівський р-н. Домоткане полотно, вишивка, хрестик. 30-і рр. ХХ ст.

17. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 10126/3908. Чоловіча сорочка («фабрична кошуля»), с. Лазещина, Рахівський р-н. Фабрична матерія, вишивка, хрестик. 30–40-ті рр. ХХ ст.

18. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 12527/376. Нагрудник чоловічої сорочки, с. Росішка, Рахівський р-н. Домоткане полотно, вишивка, низина. Домінуючий мотив – головкасті мотиви («берегині»). 20-ті рр. ХХ ст.

19. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 12632/481. Нагрудник чоловічої сорочки, с. Косівська Поляна, Рахівський р-н. Домоткане полотно, вишивка, низина. Домінуючий мотив – ромб з дрібноузорною внутрішньою площиною. 20-і рр. ХХ ст.

20. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 13548/288. Чоловіча сорочка («фабрична кошуля»), с. Ясіня, Рахівський р-н. Фабрична матерія, вишивка, хрестик. 30–40-і рр. ХХ ст.

21. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 14536/419. Чоловіча сорочка («нова кошуля»), с. Богдан, Рахівський р-н. Домоткане полотно, вишивка, хрестик. 20-і рр. ХХ ст.

22. Фонди Комунального закладу «Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Тиводара Легоцького» Закарпатської обласної ради (далі – Ф КЗ «ЗОКМ» ЗОР) : Е: 387/5414. Чоловіча сорочка («нова кошуля»), с. Богдан, Рахівський р-н. Домоткане полотно, вишивка, хрестик. 20-і рр. ХХ ст.

23. Ф КЗ «ЗОКМ» ЗОР: 385/5412. Чоловіча сорочка («фабрична кошуля»), с. Костилівка, Рахівський р-н. Фабрична матерія, вишивка, хрестик. 30–40-і рр. ХХ ст.

24. Ф КЗ «ЗОКМ» ЗОР: 3844/27148. Чоловіча сорочка («нова кошуля»), с. Лазещина, Рахівський р-н. Домоткане полотно, вишивка, хрестик. 20–30-і рр. ХХ ст.

25. Ф КЗ «ЗОКМ» ЗОР: 3957/27443. Чоловіча сорочка («нова кошуля»), с. Лазещина, Рахівський р-н. Домоткане полотно, вишивка, хрестик. 20–30-і рр. ХХ ст.

26. Фонди Музею прикладного мистецтва Закарпаття при Мукачівському державному університеті : 153. Чоловічий капелюх («крисаня»), с. Лазещина, Рахівський р-н. Чорний фетр, зелена фабрична стрічка, паперові квіти, бісер, дзеркальце. 20–40-і рр. ХХ ст.

27. Бачкур Р. Зменшено-пестливі іменники в гуцульських говірках: словотвірна структура. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія*. Івано-Франківськ, 2008. Вип. XIX–XX. С. 36–39.

28. Боршош М. Народне будівництво й одяг с. Верхне Водяне. *Етніка Карпат : науковий щорічник*. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2017. Вип. 2. С. 111–116.

29. Ворон А. Підкарпатські гуцули. *Подкарпатська Русь*. Ужгород, 1931. Рочник VIII. Чис. 7. С. 149–153.

30. Гнатюк В. Гуцули. *Подкарпатська Русь*. Ужгород, 1924. Рочник I. Чис. 3. С. 79–85.

31. Гоберман Д. Н. Искусство гуцулов. Москва : Советский художник, 1980. 52 с. : іл.

32. Грибанич І. Народний одяг гуцулів Закарпаття другої половини ХІХ – 50-х рр. ХХ ст. *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*. Ужгород : Карпати, 1995. Вип. 1. С. 101–121.

33. Гуцульський гардероб. *Місцевий час (Ужгород)*. 2009. 28 жовтня. С. 5.

34. Гуцульщина. *Наш родний край*. Тячево, 1934. Рочник XIII. Чис. 2. С. 27–30.

35. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні : [редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. ; укл. : Р. В. Болдирев та ін.]. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1 : А–Г. 632 с.

36. Жаткович Ю. Етнографічний очерк угро-руських : комплексне видання / упоряд. і передм. О. С. Мазурка. Ужгород, 2007. 392 с. : іл.

37. Жолтовський П. М. Орнаментация народных металлических виробів Гуцульщини. *Народна творчість та етнографія*. 1958. № 2. С. 75–92.

38. Захарчук-Чугай Р. В. Українська народна вишивка : західні області УРСР. Київ : Наукова думка, 1988. 191 с. : іл.

39. Карпинец И. И. Кептари украинского населения Карпат. *Карпатский сборник. Труды международной комиссии по изучению народной культуры Карпат и прилегающих к ним областей*. Москва : Наука, 1976. С. 75–78.

40. Карпинець І. І. Кептари Українських Карпат. Львів : Видавничий дім «Панорама», 2003. 56 : іл.

41. Командров О. Ф. Народний костюм Рахівщини. *Народна творчість та етнографія*. 1959. № 3. С. 82–88.

42. Коцан В. Сорочка – головна складова чоловічого народного вбрання гуцулів Закарпаття кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. *Deutsche internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft / German International Journal of Modern Science*. 2020. № 3. Vol. 1. S. 8–12.

43. Коцан В. Традиційний народний одяг гуцулів Рахівщини (з польових етнографічних матеріалів). *Етніка Карпат : науковий щорічник*. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2018. Вип. 3. С. 195–215.

44. Коцан В. Традиційний народний одяг гуцулів Рахівщини : ХІХ – перша половина ХХ ст. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. 164 с. : іл.

45. Коцан В. Традиційний народний одяг як прояв ідентичності етнографічних груп українців Закарпаття (ХІХ – першої половини ХХ ст.) : дис. канд. істор. наук : спец. 07.00.05 – «Етнологія». Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2013. 412 с.

46. Коцур Н. М. І на тім рушникові : метод. посібник. Донецьк, 2007. 34 с.

47. Кутельмах К. Календарна обрядовість як етнотипичне джерело. *Етногенез та етнічна історія населення*

ня Українських Карпат : у 4 т. Т. 2. Етнологія та мистецтвознавство / гол. ред. С. П. Павлюк. Львів : Афіша, 2006. С. 473–557.

48. Маковский С. К. Народное искусство Подкарпатской Руси. Прага : Пламя, 1925. 156 с. : ил.

49. Никорак О. І. Сучасні художні тканини Українських Карпат. Київ : Наукова думка, 1988. 224 с.

50. Олексюк Я. Генетичне коріння гуцульського строю: єдність матеріального і духовного. *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. Івано-Франківськ, 2009–2010. Вип. 17–18. С. 154–159.

51. Павлюк В. Традиційна народна обрядовість села Стебний. *Етніка Карпат : науковий щорічник*. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2018. Вип. 3. С. 270–278.

52. Пилип Р. І. Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями) : дис. канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.06. «Декоративне і прикладне мистецтво». Львів, 2009. 269 с., іл.

53. Пилип Р. І. Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями). Ужгород : ПП «Повч Р. М.», 2012. 466 с.

54. Полянская Е. В. Народная одежда гуцулов Раховского района. *Карпатский сборник. Труды международной комиссии по изучению народной культуры Карпат и прилегающих к ним областей*. Москва : Наука, 1972. С. 57–65.

55. Понзель С. Весільна обрядовість ясінянських гуцулів. *Етніка Карпат : науковий щорічник*. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2018. Вип. 3. С. 279–283.

56. Семчук Л. Розташування вишивок на компонентах одягу етнографічних груп українців Карпатського регіону: порівняльний аспект. *Вісник Прикарпатського*

*університету. Мистецтвознавство*. Івано-Франківськ, 2009–2010. Вип. 17–18. С. 144–154.

57. Стельмашук Г. Г. Традиційні головні убори українців. Київ : Наукова думка, 1993. 240 с.

58. Студзинська Р. Народне житло й одяг Великого Бичкова. *Етніка Карпат : науковий щорічник*. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2017. Вип. 2. С. 117–121.

59. Тиводар М. П. Етнографічне районування українців Закарпаття (за матеріалами традиційної культи другої половини XIX – першої половини XX ст.). *Carpathica. Карпатика*. Вип. 6. *Етнічні та історичні традиції населення Українських Карпат кінця XVIII–XX ст.* Ужгород, 1999. Вип. 6. С. 4–64.

60. Тиводар М. П. Етнографія Закарпаття : історико-етнографічний нарис. Ужгород : Гражда, 2011. 416 с. : іл.

61. Тумова М. Народная одежда на Подкарпатской Руси. *Подкарпатская Русь*. Ужгород, 1924. Рочник I. Чис. 4. С. 102–110.

62. Федака П. М. Краса народного вбрання. *Пам'ять рідної землі*. Ужгород : Закарпат краєзнав. музей, Закарпат. крайове т-во «Просвіта», 1996. С. 77–88.

63. Ференц М. Особливості весілля с. Росішка. *Етніка Карпат : науковий щорічник*. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2017. Вип. 2. С. 56–62.

64. Хоткевич Г. Гуцули і Гуцульщина. Нью-Йорк : Свобода, 1920. 32 с.

65. Чіх-Книш Б. Локальні художні особливості гуцульських кептарів. *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. Івано-Франківськ : Плай, 2003. Вип. 5. С. 162–169.

66. Kožminová A. Podkarpatska Rus. Práce a život lidu po stránce kulturní, hospodářské a národopisné. Praha, 1922. 124 s.

## References

1. Authorial Field Materials. Notebook no. 5 (2009–2011): *Ethno-Identifying Features and Ethnographically Distinguishing Traits of the Rakhivshchyna Hutsul Folk Clothes in the XIXth through to the First Half of the XXth Century* [in Ukrainian].

2. Transcarpathian Regional Council's Public Institution *Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Customs in Uzhhorod* Funds (hereinafter – TRC PI TMFACU F): 20. A festive bag (*dziobenka*), Lazeshchyna village (Rakhiv District). Woollen fibre, weaving, 1920s–1940s [in Ukrainian].

3. TRC PI TMFACU F: 301. A fivebuckle leather belt (*rymin*), Lazeshchyna village (Rakhiv District). The early 1920s [in Ukrainian].

4. TRC PI TMFACU F: 2634/990. A male *keptar* (short sleeveless fur coat) (*pikhtarynka*), Yasinia village (Rakhiv District). Sheep fur, black lambskin, woollen fibre, tassels. The late XIXth – early XXth centuries [in Ukrainian].

5. TRC PI TMFACU F: 2635/991. A woven male belt (*kushak*), Lazeshchyna village (Rakhiv District). Woollen fibre, weaving, 1920s–1940s [in Ukrainian].

6. TRC PI TMFACU F: 2636/992. A male hibernal headdress (*duplashka*), Lazeshchyna village (Rakhiv District). Fur, manufacturing fabric, early 1930s [in Ukrainian].

7. TRC PI TMFACU F: 2673/1024. Linen trousers (*portky, portianytsi*), Lazeshchyna village (Rakhiv District). Home-woven fabric, *merzhenka, striapky*, early XXth century [in Ukrainian].

8. TRC PI TMFACU F: 3269/1181. Oversleeves (*narakytytsi*), Lazeshchyna village (Rakhiv District). Woollen fibre, weaving, knitting. The first half of the XXth century [in Ukrainian].

9. TRC PI TMFACU F: 3413/1447. *Besahy* (*sakvy* (shoulder bag)), Keveliv village (Rakhiv District). Woollen fibre, weaving, 1920s–1940s [in Ukrainian].



Чоловіча сорочка («нова кошуля»)  
с. Косівська Поляна Рахівського р-ну.  
Домоткане полотно, вишивка, хрестик.  
30-ті рр. XX ст.  
(Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР: 9135/3583)



Вузька смушка  
лисячого  
хутра («лиси»,  
«лиська») на  
чоловічій хутряній  
безрукавці  
(«кептарі»)  
с. Лазещина  
Рахівського р-ну.  
Початок XX ст.  
(Ф КЗ «ЗМНАП»  
ЗОР: 110/97)



Шкіряний пояс («римінь»)  
с. Ясіня Рахівського р-ну.  
20-ті рр. XX ст. Фото з архіву В. Коцана



Хлопці («легіні»)  
с. Ясіня Рахівського р-ну. 30-ті рр. XX ст.  
Фото з архіву Е. Зелінського



Гуцули із с. Ясіня Рахівського р-ну. 1935 р.  
Фото з архіву Е. Зелінського.

*Ясіня 7.10.1935*

10. TRC PI TMFACU F: 3417/1451. A male hibernal hat (*shlyk*), Kostylivka village (Rakhiv District). Sheep fur, woollen fibre, 1920s [in Ukrainian].

11. TRC PI TMFACU F: 3426/117. Oversleeves (*narakvytsi*), Roztoky village (Rakhiv District). Woollen fibre, weaving, knitting. The first half of the XXth century [in Ukrainian].

12. TRC PI TMFACU F: 4230/1845. A sleeved sheepskin coat, Lazeshchyna village (Rakhiv District). Sheep fur, hare fur, woollen fibre, 1920s [in Ukrainian].

13. TRC PI TMFACU F: 4232/1847. A female *keptar* (short sleeveless fur coat), Yasinia village (Rakhiv District). Sheep fur and fox-fur, leather, woollen fibre, copper plates, tassels, applique, embroidery, early 1920s [in Ukrainian].

14. TRC PI TMFACU F: 4335/1519. A fivebuckle leather belt (*rymin*), Keveliv village (Rakhiv District). The early XXth century [in Ukrainian].

15. TRC PI TMFACU F: 8417/3467. A male shirt (*nova koshulia*), Bilyn village (Rakhiv District). Home-woven fabric, embroidery, cross-stitch, 1920s–1930s [in Ukrainian].

16. TRC PI TMFACU F: 9135/3583. A male shirt (*nova koshulia*), Kosivska Poliana village (Rakhiv District). Home-woven fabric, embroidery, cross-stitch, 1930s [in Ukrainian].

17. TRC PI TMFACU F: 10126/3908. A male shirt (*fabrychna koshulia*), Lazeshchyna village (Rakhiv District). Manufacturing fabric, embroidery, cross-stitch, 1930s–1940s [in Ukrainian].

18. TRC PI TMFACU F: 12527/376. A male shirt's bib, Rosishka village (Rakhiv District). Home-woven fabric, embroidery, wrong-side running stitch. The dominant motif is head-shaped ones (*Berehynias*), 1920s [in Ukrainian].

19. TRC PI TMFACU F: 12632/481. A male shirt's bib, Kosivska Poliana village (Rakhiv District). Home-woven fabric, embroidery, wrong-side running stitch. The dominant motif is a rhombus with a finely patterned inner plane, 1920s [in Ukrainian].

20. TRC PI TMFACU F: 13548/288. A male shirt (*fabrychna koshulia*), Yasinia village (Rakhiv District). Manufacturing fabric, embroidery, cross-stitch, 1930s–1940s [in Ukrainian].

21. TRC PI TMFACU F: 14536/419. A male shirt (*nova koshulia*), Bohdan village (Rakhiv District). Home-woven fabric, embroidery, cross-stitch, 1920s [in Ukrainian].

22. Transcarpathian Regional Council's Public Institution *Lehoczky Tivadar Transcarpathian Regional Museum of Local History* Funds (hereinafter – TRC PI LT-TRMLH F): E: 387/5414. A male shirt (*nova koshulia*), Bohdan village (Rakhiv District). Home-woven fabric, embroidery, cross-stitch, 1920s [in Ukrainian].

23. TRC PI LTTRMLH F: 385/5412. A male shirt (*fabrychna koshulia*), Kostylivka village (Rakhiv District). Manufacturing fabric, embroidery, cross-stitch, 1930s–1940s [in Ukrainian].

24. TRC PI LTTRMLH F: 3844/27148. A male shirt (*nova koshulia*), Lazeshchyna village (Rakhiv District). Home-woven fabric, embroidery, cross-stitch, 1920s–1930s [in Ukrainian].

25. TRC PI LTTRMLH F: 3957/27443. A male shirt (*nova koshulia*), Lazeshchyna village (Rakhiv District). Home-woven fabric, embroidery, cross-stitch, 1920s–1930s [in Ukrainian].

26. Mukachevo State University's Museum of Applied Arts of Transcarpathia Funds: 153. A male hat (*krysanja*), Lazeshchyna village (Rakhiv District). Black felt, green factory ribbon, paper flowers, beads, and a small mirror, 1920s–1940s [in Ukrainian].

27. BACHKUR, Roman. Diminutive Nouns in Hutsul Dialects: A Derivational Structure. In: Vasyl GRESHCHUK (editorial board's chair), Volodymyr MATVIY-ISHYN (editorial staff's chairperson). *Bulletin of the Precarpathian University. Philology (Linguistics) Series*. Chair of Ukrainian Language of the Institute of Philology (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University). Ivano-Frankivsk, 2008, iss. XIX–XX, pp. 36–39 [in Ukrainian].

28. BORSOS, Mariana. Folk Construction and Clothes of the Village of Verkhnie Vodiane. In: Vasyl KOTSAN and Pavlo LENIO (compilers). *Ethnic Life of the Carpathians: A Scientific Yearly: Articles and Materials of Ethnographic Expeditions*. Transcarpathian Regional Council's Public Institution *Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Customs in Uzhhorod*, SHEE *Uzhhorod National University's Department of Archeology, Ethnology and Cultural Studies*. Uzhhorod: Oleksandra Harkusha Publishing House, 2017, iss. 2, pp. 111–116 [in Ukrainian].

29. VORON, Andriy. Subcarpathian Hutsuls. In: *Subcarpathian Rus*. Uzhhorod: Pedagogical Society of Subcarpathian Rus, 1931, yr. VIII, no. 7, pp. 149–153 [in Ukrainian].

30. HNATIUK, Volodymyr. Hutsuls. In: *Subcarpathian Rus*. Uzhhorod: Pedagogical Society of Subcarpathian Rus, 1924, yr. I, no. 3, pp. 79–85 [in Ukrainian].

31. GOBERMAN, David. *The Art of the Hutsuls*. Moscow: Soviet Artist, 1980, 52 pp., ill. [in Russian].

32. HRYBANYCH, Ilya. Folk Clothes of Transcarpathian Hutsuls in the Latter Half of the XIXth to the 1950s. In: Pavlo FEDAKA (compiler and scientific editor). *Scientific Collection of the Transcarpathian Museum of Local History*. Uzhhorod: Carpathians, 1995, iss. I, pp. 101–121 [in Ukrainian].

33. ANON. Hutsul Wardrobe. In: Viktor SHCHADEY, ed.inchief, *Local Time*. Uzhhorod, 2009, October 28, p. 5 [in Ukrainian].

34. ANON. Hutsulhchyna. In: *Our Native Land*. Tiachiv, 1934, yr. XIII, no. 2, pp. 27–30 [in Ukrainian].

35. MELNYCHUK, Oleksandr (editorial board's chair). *An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: in Seven Volumes*. Compiled by Rostyslav BOLDYRIEV et al. UkrSSR Academy of Sciences' Oleksandr Potebnia Institute of Linguistics. Kyiv: Scientific Thought, 1982, vol. 1: (A–I), 632 pp. [in Ukrainian].

36. ZHATKOVYCH, Yuriy-Kálmán. *An Ethnographic Essay on the Hungarian Ruthenians: A Comprehensive Edition*. Compiled and prefaced by Oleh Mazurok. Uzhhorod: Artistic Line, 2007, 392 pp., ill. [in Ukrainian].

37. ZHOLTOVSKYI, Pavlo. Ornamentation of the Hutsulshchyna Folk Metalware. In: Maksym RYLSKYI, ed.inchief, *Folk Art and Ethnography*. 1958, no. 2, pp. 75–92 [in Ukrainian].

38. ZAKHARCHUK-CHUHAY, Rayisa. *The Ukrainian Folk Embroidery: Western Regions of the USSR: A Monograph*. AS of Ukraine's M. Ryl'skyi IASFE, Lviv Branch. Kyiv: Scientific Thought, 1988, 191 pp., ill. [in Ukrainian].

39. KARPINETS, Irina-Iziaslava. *Keptari of the Ukrainian Population of the Carpathians*. In: Yulian BROMLEY, ed., *The Carpathian Collection: Proceedings of the International Commission for Studying the Folk Culture of the Carpathians and Adjacent Areas*. Nicholas Miklouho-Maclay Institute of Ethnography, USSR Academy of Sciences. Moscow: Science, 1976, pp. 75–78 [in Russian].

40. KARPYNETS, Iryna-Iziaslava. *Keptari of the Ukrainian Carpathians*. Lviv: Panorama Publishing House, 2003, 56 pp., ill. [in Ukrainian].

41. KOMANDROV, Oleksandr. The Rakhivshchyna Folk Attire. In: Maksym RYLSKYI, ed.inchief, *Folk Art and Ethnography*, 1959, no. 3, pp. 82–88 [in Ukrainian].

42. KOTSAN, Vasyl. Shirts as a Main Component of Male Folk Attire of the Transcarpathian Hutsuls in the Late XIXth through the First Half of the XXth Century. In: Reinhardt ROTH, ed.inchief, *Deutsche internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft / German International Journal of Modern Science*, 2020, no. 3, vol. 1, pp. 8–12 [in Ukrainian].

43. KOTSAN, Vasyl. Traditional Folk Clothes of the Rakhivshchyna Hutsuls (From Field Ethnographic Materials). In: Vasyl KOTSAN and Pavlo LENIO (compilers). *Ethnic Life of the Carpathians: A Scientific Yearly: Articles and Materials of Ethnographic Expeditions*. Transcarpathian Regional Council's Public Institution *Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Customs in Uzhhorod*, SHEE *Uzhhorod National University's* Department of Archeology, Ethnology and Cultural Studies. Uzhhorod: Oleksandra Harkusha Publishing House, 2018, iss. 3, pp. 195–215 [in Ukrainian].

44. KOTSAN, Vasyl. *Traditional Folk Clothes of the Rakhivshchyna Hutsuls (XIXth to the First Half of the XXth Century)*. Uzhhorod: Oleksandra Harkusha Publishing House, 2012, 164 pp., ill. [in Ukrainian].

45. KOTSAN, Vasyl. *Traditional Folk Clothes as a Manifestation of Identity of Ethnographic Groups of Transcarpathian Ukrainians (XIXth to the First Half of the XXth Century)*. Ph.D. in History thesis: 07.00.05 (Ethnology). NAS of Ukraine, I. Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies (Lviv), Institute of Ethnology. Uzhhorod: Uzhhorod National University, 2013, 412 pp. [in Ukrainian].

46. KOTSUR, Natalia. *And on that Towel: A Methodical Manual*. Donetsk, 2007, 34 pp. [in Ukrainian].

47. KUTELMAKH, Korneliy. Calendar Rituals as an Ethnogenetic Source. In: Stepan PAVLIUK, ed.inchief, *Ethnogenesis and Ethnic History of the Ukrainian Carpathians' Population: in Four Volumes*. NAS of Ukraine's Institute of Ethnology. Lviv: Afisha, 2006, Vol. 2: *Ethnology and Art Studies*, pp. 473–557 [in Ukrainian].

48. MAKOVSKIY, Sergey. *Folk Art of Subcarpathian Rus*. Prague: Flame, 1925, 156 pp., ill. [in Russian].

49. NYKORAK, Olena. *Modern Artistic Textiles of the Ukrainian Carpathians*. AS of Ukraine's M. Ryl'skyi IASFE, Lviv Branch. Kyiv: Scientific Thought, 1988, 224 pp. [in Ukrainian].

50. OLEKSIUK, Yaroslava. Genetic Roots of the Hutsul Outfit: Unity of the Material and Spiritual. In: Vasyl GRESHCHUK (editorial board's chair), Mykhaylo STANKEVYCH (editorial staff's chairperson). *Bulletin of the Precarpathian University. Art Studies Series*. Institute of Arts of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 2009–2010, iss. XVII–XVIII: *On the Occasion of the 70th Anniversary of Establishing the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, pp. 154–159 [in Ukrainian].

51. PAVLIUKH, Volodymyr. Traditional Folk Rites of the Village of Stebnyi. In: Vasyl KOTSAN and Pavlo LENIO (compilers). *Ethnic Life of the Carpathians: A Scientific Yearly: Articles and Materials of Ethnographic Expeditions*. Transcarpathian Regional Council's Public Institution *Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Customs in Uzhhorod*, SHEE *Uzhhorod National University's* Department of Archeology, Ethnology and Cultural Studies. Uzhhorod: Oleksandra Harkusha Publishing House, 2018, iss. 3, pp. 270–278 [in Ukrainian].

52. PYLYP, Roman. *The Art of Embroidery of Ukrainian Transcarpathia in the XIXth through the First Half of the XXth Century (Functional Typology, Artistic and Local Features)*. Ph.D. in Art Criticism thesis. Specialty: 17.00.06 (Decorative and Applied Art). Lviv National Academy of Arts. Lviv, 2009, 269 pp., ill. [in Ukrainian].

53. PYLYP, Roman. *The Art of Embroidery of Ukrainian Transcarpathia in the XIXth through the First Half of the XXth Century (Functional Typology, Artistic and Local Features)*. Uzhhorod: PE Povch R. M., 2012, 466 pp. [in Ukrainian].

54. POLIANSKAYA, Elena. Folk Clothes of Rakhiv District's Hutsuls. In: Yulian BROMLEY, ed., *The Carpathian Collection: Proceedings of the International Commission for Studying the Folk Culture of the Carpathians and Adjacent Areas*. Nicholas Miklouho-Maclay Institute of Ethnography, USSR Academy of Sciences. Moscow: Science, 1972, pp. 57–65 [in Russian].

55. PONZEL, Serhiy. Nuptial Ceremonies of the Village of Yasinia's Hutsuls. In: Vasyl KOTSAN and Pavlo LENIO (compilers). *Ethnic Life of the Carpathians: A Scientific Yearly: Articles and Materials of Ethnographic Expeditions*. Transcarpathian Regional Council's Public

Institution *Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Customs in Uzhhorod*, SHEE *Uzhhorod National University's Department of Archeology, Ethnology and Cultural Studies*. Uzhhorod: Oleksandra Harkusha Publishing House, 2018, iss. 3, pp. 279–283 [in Ukrainian].

56. SEMCHUK, Lesia. Location of Embroideries on Components of Clothes of Ethnographic Groups of the Carpathian Ukrainians: A Comparative Aspect. In: Vasyl GRESHCHUK (editorial board's chair), Mykhaylo STANKEVYCH (editorial staff's chairperson). *Bulletin of the Precarpathian University. Art Studies Series*. Institute of Arts of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 2009–2010, iss. XVII–XVIII: *On the Occasion of the 70th Anniversary of Establishing the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, pp. 144–154 [in Ukrainian].

57. STELMASHCHUK, Halyna. *Traditional Headgear of the Ukrainians*. Kyiv: Scientific Thought, 1993, 240 pp. [in Ukrainian].

58. STUDZYNSKA, Romana. Folk Abodes and Clothes of the Urban-Type Settlement of Velykyi Bychkiv. In: Vasyl KOTSAN and Pavlo LENIO (compilers). *Ethnic Life of the Carpathians: A Scientific Yearly: Articles and Materials of Ethnographic Expeditions*. Transcarpathian Regional Council's Public Institution *Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Customs in Uzhhorod*, SHEE *Uzhhorod National University's Department of Archeology, Ethnology and Cultural Studies*. Uzhhorod: Oleksandra Harkusha Publishing House, 2017, iss. 2, pp. 117–121 [in Ukrainian].

59. TYVODAR, Mykhaylo. Ethnographic Zoning of Transcarpathian Ukrainians (Based on the Materials of Their Traditional Culture in the Latter Part of the XIXth through to the First Half of the XXth Century). In: Vyacheslav KOTYHOROSHKO and Mykhaylo TYVODAR, eds.inchief, *Carpatica*. SHEE *Uzhhorod National University and Research Institute of Carpath-*

*ian Studies (Uzhhorod National University)*. Uzhhorod, 1999, iss. 6: *Ethnic and Historical Traditions of the Ukrainian Carpathians' Population in the Late XVIIIth through the XXth Century*, pp. 4–64 [in Ukrainian].

60. TYVODAR, Mykhaylo. *Ethnography of Transcarpathia: A Historical and Ethnographic Essay*. Uzhhorod: Grajdä, 2011, 416 pp., ill. [in Ukrainian].

61. TŮMOVÁ, Marie. Folk Clothes in Subcarpathian Rus. In: *Subcarpathian Rus*. Uzhhorod: Pedagogical Society of Subcarpathian Rus, 1924, yr. I, no. 4, pp. 102–110 [in Russian].

62. FEDAKA, Pavlo. Beauty of Folk Costumes. In: Pavlo FEDAKA. *Memory of the Native Land*. Transcarpathian Museum of Local History, Transcarpathian Regional Society *Prosvita*. Uzhhorod, 1996, pp. 77–88 [in Ukrainian].

63. FERENC, Miroslava. Features of Wedding Ceremony in the Village of Rosishka. In: Vasyl KOTSAN and Pavlo LENIO (compilers). *Ethnic Life of the Carpathians: A Scientific Yearly: Articles and Materials of Ethnographic Expeditions*. Transcarpathian Regional Council's Public Institution *Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Customs in Uzhhorod*, SHEE *Uzhhorod National University's Department of Archeology, Ethnology and Cultural Studies*. Uzhhorod: Oleksandra Harkusha Publishing House, 2017, iss. 2, pp. 56–62 [in Ukrainian].

64. KHOTKEVYCH, Hnat. *Hutsuls and Hutsulshchyna*. New York: Freedom, 1920, 32 pp. [in Ukrainian].

65. CHIKH-KNYSH, Bohdana. Local Artistic Features of Hutsul Keptari. In: Vasyl GRESHCHUK (editorial board's chair). *Bulletin of the Precarpathian University. Art Studies Series*. Institute of Culture and Arts of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk: Play, 2003, iss. V, pp. 162–169 [in Ukrainian].

66. KOŽMÍNOVÁ, Amalie. *Podkarpatská Rus. Práce a život lidu po stránce kulturní, hospodářské a národopisné* [Subcarpathian Rus. Work and Life of the People in Terms of Culture, Economics, and Ethnography]. Prague, 1922, 124 pp. [in Czech].